

Araştırma / Original article**Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Öğretmen Formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması**Elif ULU¹**ÖZ**

Amaç: Saldırganlık, bir davranışın engellenmesi sonucu yaşanan öfke duygusu ve yıkıcı davranma eğilimi olarak tanımlanmaktadır ve günümüzde sık görülmektedir. Bu çalışmanın amacı 'Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Öğretmen Formu'nun (ÇSÖ-ÖF) psikometrik özelliklerinin incelenmesi ve Türkçeye kazandırılmasıdır. Ölçek, Türkiye'de geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmış olan 'Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu'nun öğretmen sürümüdür. Ölçek saldırgan davranışların şiddetini, sıklığını, yayılımını ve çeşitliliğini ölçmek için geliştirilmiştir. **Yöntem:** ÇSÖ-ÖF, 23 madde ve beş alt ölçekten oluşmuştur. Ölçek, saldırgan davranışlar gösteren, tanı ve tedavi için çocuk psikiyatrisi kliniğine yönlendirilen 476 ilköğretim öğrencisinin anne-babalarına ve öğretmenlerine uygulanmıştır. Ölçeğin geçerliliği için benzer ölçeklerle ilişkisi incelenmiş, gruplar arası farka hem tanı, hem de cinsiyet açısından bakılmış ve yapı geçerliliği bağlamında doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Güvenilirlik için iç tutarlılık hesaplanmıştır. **Bulgular:** Araştırmanın bulgularına göre, ÇSÖ-ÖF'nin Türkçe formunun araştırma ve tedavi alanında kullanılabilir ve geçerli bir ölçüm aracı olduğu düşünülmektedir. (*Anadolu Psikiyatri Derg 2018; 19(Özel sayı.1):59-67*)

Anahtar sözcükler: Saldırganlık, geçerlilik, güvenilirlik

Children Aggression Scale-Teacher Version (CAS-T): Turkish validity and reliability study**ABSTRACT**

Objective: Aggression is defined as the feeling of anger and the tendency to act destructively as a result of obstructing a behavior, and it is frequently seen today. The purpose of this study is to examine the psychometric properties of the 'Children's Aggression Scale Teacher Form' (CAS-T) and to adapt it into Turkish. The scale is the teacher version of the CAS-T, which has been examined in Turkey. The scale was developed to measure the severity, frequency, extent and diversity of aggressive behavior. **Methods:** The CAS-T Form consists of 23 items and five subscales. The scale was applied to the parents and teachers of 476 primary school students who showed aggressive behaviors and were directed to the child psychiatry clinic for diagnosis and treatment. For the validity of the scale, the relation was examined with similar scales. The difference between the groups was examined both in terms of diagnosis and gender, and confirmatory factor analysis was performed in the context of structure validity. For reliability, internal consistency is calculated. **Conclusion:** According to the findings of the research, it is thought that Turkish form of CAS-T Teacher Form is a reliable and valid measurement tool that can be used in the field of research and treatment. (*Anatolian Journal of Psychiatry 2018; 19(Special issue.1):59-67*)

Keywords: aggression, validity, reliability

¹ Ege Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD, İzmir

Yazışma adresi / Correspondence address:

Dr. Öğr. Üyesi Elif ULU, Ege Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ABD, Bornova/İzmir

E-mail: elif.ercan@ege.edu.tr

Geliş tarihi: 16.09.2017, **Kabul tarihi:** 10.11.2017, **doi:** 10.5455/apd.277472

GİRİŞ

Çocukların oyunlarındaki kavgalardan sokak çatışmalarına ve savaşa kadar, bir insanın diğerine acı verme çabası ve belki de en çok araştırılmış insan davranışı olan saldırganlık,¹ canlıların temel içgüdülerinden, dürtülerinden biridir.²

Saldırganlık, çocuklar için olduğu kadar, onların aileleri ve toplumsal ağları için de birçok olumsuz sonuçla ilişkilendirilen bir sorundur³ ve yaşam boyu oturmuş kişilik özelliklerindedir.^{4,5}

Çalışmalar çocuklukta görülen saldırgan davranışların yaşam boyunca arttığını göstermektedir.⁴ Birçok araştırmacı^{4,6,7} çocuklukta görülen saldırganlığın şiddetinin, yaygınlığının ve yoğunluğunun ileride görülecek antisosyal davranışları yordamada büyük öneme sahip olduğunu vurgulamıştır. Yıkıcı davranış sorunları, zayıf okul uyumuna, okul devamsızlığına ve bununla ilişkili olarak da akademik sorunlara neden olmakta, bu durum saldırgan çocukla akranları arasında kapatılması zor bir uçuruma yol açmaktadır.⁸

Saldırganlık dünyada olduğu gibi Türkiye’de de önemli bir toplumsal sorundur.⁹⁻¹¹

Türkiye’de yapılan bazı araştırmalarda, okullarda saldırganlık ve şiddet davranışlarının yaygınlığına ilişkin dikkat çekici sonuçlar elde edilmiştir. Alikeşifoğlu ve arkadaşları,¹² liselerde öğrencilerin %42’sinin son 12 ay içinde fiziksel bir kavgaya karıştığını, %7’sinin tıbbi girişim gerektiren bir kavgaya karıştığını ve son eğitim öğretim döneminde öğrencilerin %19’unun zorbalık ettiğini, %30’unun zorbalığa uğradığını, %7’sinin silahla zorbalığa uğradığını ve %8’inin de okulda silah taşıdığını saptamışlardır. Kapçı¹³ ilköğretim 4. ve 5. sınıf öğrencilerin %40’ünün bedensel, sözel, duygusal ve cinsel zorbalığa uğradıklarını belirlemiştir. Kepenkçi ve Çinkir,¹⁴ lise öğrencilerinde sözel zorbalığı %33.5, fiziksel zorbalığı %35.5, duygusal zorbalığı %28.3 ve cinsel zorbalığı %15 oranında saptamışlardır. Uz-Baş ve Kabasakal,¹⁵ ön ergen ve çocuk çalışma grubunda yaptıkları çalışmada öğrencilerin yaklaşık olarak %40’ünün son öğretim yılında en az bir kez fiziksel olarak kavga ettiğini, %20’sinin bir grup kavgasına karıştığını, %7’sinin okulda kesici alet taşıdığını ve %6’sinin kesici bir alet ile bir arkadaşını yaraladığını bulmuşlardır. Bu çalışmalar Türkiye’deki okullarda saldırgan davranışların oranının yüksek olduğunu göstermektedir.

Çocuklarda ve ergenlerde saldırgan davranışları önleme ve girişime yönelik etkili çalışmalar yapılabilmesi için saldırgan davranışların alt tiplerini

bilmek ve bu farklılıklara göre girişimde bulunmak gerekmektedir. Literatürde, saldırganlık alt tipleri ile ilgili reaktif/proaktif saldırganlık,^{16,17} düşmanca/araçsal saldırganlık,¹⁸⁻²⁰ açık/gizli saldırganlık,²¹ fiziksel/sözel saldırganlık,²² doğrudan/dolaylı saldırganlık^{23,24} gibi birçok taksonomi yapıldığı görülmektedir.

Saldırgan davranışların doğasını ev ve başka ortamlarda ve çoklu değerlendirici açısından ölçebilme, saldırgan davranış örüntülerinin belirlenmesinde ve hem saldırganlığa yönelik güdülenmenin, hem de saldırganlığa karşı eğilimin belirlenmesinde önemli yarar sağlayabilir. Çünkü bazı çocuklar evde kardeşleriyle kavga edip tartışabilirken, dışarıda hiç saldırgan davranışlar gösteremeyebilirler. Tam tersine, bazı çocuklar da sadece ev dışında saldırgan davranışlar gösterebilir. Kimi çocuklar da her ortamda saldırgan davranışlar gösterebilirler. Çalışmalar²⁵ çocukların ev dışında gösterdikleri davranış örüntüleri ile ilgili olarak yapılan anne-baba değerlendirmelerine ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle birçok farklı kişiden çocukla ilgili bilgi alınması değerlendirmelerin ve bu değerlendirmelere dayalı girişimlerin daha sağlıklı yapılandırılmasını sağlayacaktır.

Çalışmalarda saldırgan davranışların ölçülmesi ve değerlendirilmesinde üç temel kaynağın kullanıldığı görülmektedir: Çocuk, anne-baba ve öğretmen. Üçünün arasında en az kullanılan ve en düşük geçerliliği olan, çocuğun kendi kendisini değerlendirmesidir. Çünkü diğer iki değerlendiricinin gözlemlerinin tersine çocuğun veya gençlerin kendi yıkıcı davranışlarını (yetişkin değerlendiricilerle karşılaştırıldığında) en az düzeyde puanladıkları görülmüştür.^{26,27} Genel olarak anne-baba ve öğretmen tarafından yapılan değerlendirmelerin geçerliliğinin daha yüksek olduğu kabul görmektedir.²⁵

Türkiye’de 4-18 Yaş Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği Öğretmen Bilgi Formu (Teacher’s Report Form/TRF) saldırganlık indeks maddeleri öğretmenler tarafından çocuğun saldırganlığının ölçülmesinde yaygın olarak kullanılan ölçeklerdendir. Bununla birlikte bu ölçek karşı gelme ile fiziksel saldırganlığı birbirinden ayırt etmemekte ve saldırganlık tiplerini belirlemede yetersiz kalmaktadır. Sık kullanılan Connors Öğretmen Derecelendirme Ölçeği de saldırgan davranışları davranım sorunları bağlamında değerlendirmektedir. Ölçeklerde saldırgan davranışların sıklığını, tipini ve yoğunluğunu belirlemede yaşanan bu yetersizlik sadece yapılacak bilimsel çalışmalar konusunda engel oluşturmaz, aynı zamanda etkili girişim

planlarının geliştirilmesinde de sorun yaratabilir.²⁸

Bu amaçla 'Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Öğretmen Formu'nun (ÇSÖ-ÖF) uyarlanması gereği doğmuştur. ÇSÖ-ÖF çocukların saldırgan davranışlarının sıklığını, yaygınlığını, yoğunluğunu ve yıkıcı davranışlardan ayırmasını ölçmek için Halperin ve arkadaşları²⁹ tarafından geliştirilmiştir. ÇSÖ-ÖF, 23 maddeden oluşmakta ve uyarlama çalışması Ercan ve arkadaşları tarafından³⁰ yapılmış olan Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu (ÇSÖ-ABF) ile aynı beş alanı temsil etmektedir. Bu alanlar sözel saldırganlık, nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlık, kışkırtılmış fiziksel saldırganlık, kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık ve silah kullanımıdır.

ÇSÖ-ÖF, ÇSÖ-ABF gibi saldırganlığın sıklığı ve türüne (sözel veya fiziksel), saldırganlığın meydana geldiği yere (ev veya okul), saldırganlığın hedefine (arkadaş, anne-baba, kardeş, başka yetişkinler) ve saldırganlığın sonucuna (fiziksel yaralama) ilişkin ayrıntılı bilgi edinme, tedavi planlama ve çocuğu değerlendirmede önem taşır. Özetle bu çalışmanın amacı, ÇSÖ-ÖF'nin psikometrik özelliklerinin incelenmesi ve ÇSÖ-ÖF'nin Türkçe Formunun Türkçeye kazandırılmasıdır.

YÖNTEM

Çalışmada özgün ölçeğin geçerlilik çalışması için ÇSÖ-ÖF sonuçlarının tanı grupları açısından anlamlı biçimde farklılaşp farklılaşmadığına bakılmıştır. Tanı grupları açısından davranım bozukluğu olan tanı grubunun anlamlı şekilde DEHB ve DEHB-karşıt olma karşı gelme bozukluğu ve klinik kontrol gruplarından anlamlı biçimde farklı olduğu saptanmıştır. Geçerlilik çalışması için ayrıca ÇSÖ-ÖF'nin ölçüt ölçeklerle ilişkisine bakılmıştır. ÇSÖ-ÖF ile 4-18 Yaş Çocuk ve Gençler için Davranış Değerlendirme Ölçeği (Child Behavior Check-List-CBCL) ve Conners Değerlendirme Ölçeği arasındaki ilişki incelenmiş ve ÇSÖ-ÖF iki ölçekle de anlamlı düzeyde ilişkili bulunmuştur.

Ölçeğin güvenilirliği için iç tutarlılık katsayısı hesaplanmış ve ölçeğin güvenilirliği tüm maddeler için 0.93 olarak bulunmuş; alt ölçeklerin güvenilirlik katsayıları sözel saldırganlık için 0.89, nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlık için 0.67, kışkırtılmış fiziksel saldırganlık için 0.69, kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık için 0.60 ve silah kullanımı için 0.59 olarak bulunmuştur.

Ölçeğin çevirisi

Çeviri aşaması ÇSÖ-ABF ile benzer şekilde yapılmıştır. ÇSÖ-ÖF'nin uyarlama çalışması için önce ölçekleri geliştiren Halperin ve arkadaşlarından²⁹ ve sonra ölçeğin telif haklarını elinde bulunduran Psychological Assessment Resources (PAR) kuruluşundan ölçeğin Türkçeye uyarlanması için gerekli izin alınmıştır. Daha sonra biri araştırmacı, diğeri İngilizce ve Türkçeye egemen bir uzman tarafından SÖ-ÖF Türkçeye çevrilmiştir. İki çeviri birbiriyle karşılaştırılarak değerlendirilmiş ve maddeler üzerinde uzlaşmıştır. Daha sonra ölçeğin bu ilk hali ve özgün ölçek saldırganlık konusunda uzman farklı üniversitelerde çalışan yedi öğretim üyesi tarafından yeniden incelenmiştir. Öğretim üyelerinin geribildirimleri doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılarak ölçek yeniden düzenlenmiştir. İzleyen aşamada ölçek, anlaşılmasında güçlük olan maddelerin olup olmadığı ve maddelerin alt ölçeklere göre anlatımında sorun olup olmadığı konusunda geribildirim vermeleri için psikometri ve ölçme değerlendirme konusunda uzman üç öğretim üyesine gönderilmiştir. Geribildirimler doğrultusunda anlaşılmasında güçlük olduğu belirtilen maddelerde anlatım değişikliğine gidilmiştir. Son aşamada ölçek, iki farklı okulda çalışan biri psikolojik danışman, diğeri Türkçe öğretmeni olan iki öğretmene değerlendirilmesi için verilmiş, anlatım ile anlam konusunda öğretmenlerden görüş alınmış ve bu görüşler doğrultusunda anlaşılmayan terimler yerine uygun Türkçe terimler kullanılarak gerekli düzeltmeler yapılmış; böylece ölçek yüzey geçerliliği açısından kontrol edilerek son biçimi verilmiştir.

Örneklem

Araştırma için Ege Üniversitesi Eğitim Fakültesi ve Tıp Fakültesi'nden gerekli izinler alınmıştır. Araştırmanın örneklemini Ege Üniversitesi Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Yıkıcı Davranış Bozuklukları Polikliniği'ne başvuran, DEHB'li ve saldırgan davranışlar gösteren 7-15 yaş grubu; 374'ü erkek ve 99'u kız olmak üzere toplam 475 ilköğretim öğrencisinin öğretmenleri ile İstanbul'da bir ilköğretim okulunda okuyan 96 ilköğretim öğrencisi ve öğretmenleri oluşturmuştur. İki örneklem grubunun olmasının nedeni, normal popülasyondan da veri toplanarak ölçeğin nasıl işlediğinin görülmek istenmesidir. Örneklem seçiminde DEHB'li öğrencilerin kullanılmasının nedeni, DEHB ile birlikte saldırganlığın da oldukça sık görülen bir davranış olmasındandır.

Örnekleme oluşturan öğrencilerin yaş ortalaması 9.67±0.81 olup; 364 kız (%76.6) ve 111 (%24.4)

erkekten oluşmaktadır. Örnekleme oluşturan öğrencilerden 104'üne DEHB (%24.3), 77'sine KOKGB (%22.5), 199'una davranım bozukluğu tanısı konmuş (%24.3); 95'ine (%28.8) hiç tanı konmamıştır.

Veri toplama araçları

Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Öğretmen Formu (ÇSÖ-ÖF): Giriş bölümünde tanımlanmıştır.

6-18 Yaş Çocuk ve Gençler için Öğretmen Bilgi Formu-ÖBF (Teacher's Report Form): Achenbach ve Edelbrock tarafından geliştirilen ÖBF, 6-18 yaş grubu öğrencilerin okula uyumunu ve sorunlu davranışlarını öğretmenlerden elde edilen bilgilere göre standart bir biçimde değerlendirmektedir.^{31,32} Maddeler, sorun davranışın son altı ayda görülme sıklığına göre 0, 1 ve 2 olarak derecelendirilmektedir. Ayrıca ölçekte çocuğun hastalığı ve yeti yitimi, yanıtlayanın çocukla ilgili endişeleri ve çocuğun en iyi özelliklerine ilişkin açık uçlu sorular da vardır.³³ Ölçeğin 1983 formunun uyarılma ve standardizasyon çalışmaları Akkök ve arkadaşları tarafından yapılmıştır. Ölçeğin 1991 formu ise, Erol tarafından 1992 yılında yeniden gözden geçirilmiş, eski ve yeni formlar arasındaki farklılıklar belirlenmiş ve yeni bir uyarılma çalışması yapılmıştır.³⁴ Türkçe test-tekrar test güvenilirliği hesaplanmış ve korelasyonlar toplam problem bölümü için 0.88 olarak saptanmıştır. Ölçeğin iç tutarlılığı için 2340 çocuk ve gencin puanları üzerinden elde edilen Cronbach alfa katsayısı ile hesaplanmış ve katsayılar toplam problem bölümü için 0.84 olarak bulunmuştur.³⁵ Araştırmada çocukların okulda gösterdikleri saldırganlığı belirlemek için ÖBF'nin saldırgan davranışlar, dışa yönelim ve suça yönelim alt ölçekleri kullanılmıştır.

Dikkat Eksikliği ve Yıkıcı Davranış Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği (DEYDB DSM-IV Değerlendirme Ölçeği): DSM-IV tanı ölçütlerine göre Turgay

tarafından geliştirilmiştir. Ölçek, dikkat eksikliğini sorgulayan dokuz, aşırı hareketliliği sorgulayan altı, dürtüselliği sorgulayan üç, karşıt olma karşı gelme bozukluğunu sorgulayan sekiz ve davranım bozukluğunu sorgulayan 15 maddeden oluşmuştur.³⁶ Ölçek, DSM-IV ölçütlerinin anlamını değiştirmeden soru biçimine dönüştürülerek geliştirilmiştir. DEHB olduğu düşünülen çocukların anne, baba ve öğretmenleri tarafından doldurulmaktadır. Her madde için 0=yok, 1=biraz, 2=fazla, 3=çok fazla seçenekleri vardır.

DEHB tanısı için dikkat eksikliğini dokuz maddenin en az altısının 2 veya 3, aşırı hareketlilik veya dürtüselliği sorgulayan dokuz maddenin en az altısının 2 veya 3 olarak puanlanması gerekmektedir. Karşıt olma karşı gelme bozukluğu için sekiz maddenin en az dördünün 2 veya 3 olarak puanlanması; davranım bozukluğu tanısı için 25 maddenin en az ikisinin altı ay veya bir yıl süreyle olması gerekmektedir. Türkiye'de geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Ercan ve arkadaşları tarafından yapılmıştır.³⁷ DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeğinin dört alt ölçeği için yapılan ayırt edici analizler sonucunda, ayırt etme işlevlerinin normal ve DEHB'li grupları ayırttırma düzeyleri anlamlı bulunmuştur. Madde düzeyindeki analizler de bu ölçeklerin iç tutarlılığı yüksek ölçekler olduğunu göstermiştir. Araştırmada örnekleme oluşturan öğrencilerin okulda gösterdikleri saldırganlık 'Yıkıcı Davranım Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği'nin Karşıt Olma Karşı Gelme Bozukluğu ve Davranım Bozukluğu Ölçeklerinin Öğretmen Formu kullanılarak değerlendirilmiştir.

BULGULAR

ÇSÖ-ÖF'nin geçerlilik ölçümleri

Benzer ölçek geçerliği: ÇSÖ-ÖF'nin geçerlilik çalışmaları kapsamında ölçüt ölçeklerle ilişkisi incelenmiştir. Bu amaçla 4-18 Yaş Çocuk ve

Tablo 1. ÇSÖ-ÖF'nin DEYDB DSM-IV Değerlendirme Ölçeği ve ÇDDÖ ile korelasyonu

	Dışa yönelim	Saldırganlık	Suçta yönelim	KOKGB	DB
Sözel saldırganlık	0.63*	0.64*	0.54*	0.67*	0.65*
Nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık	0.51*	0.54*	0.47*	0.55*	0.63*
Kışkırtılmış fiziksel saldırganlık	0.60*	0.62*	0.53*	0.64*	0.69*
Kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık	0.60*	0.62*	0.51*	0.65*	0.66*
Toplam öğretmen saldırganlık puanı	0.66*	0.67*	0.57*	0.70*	0.72*

* $p < 0.001$

Gençler için Öğretmen Bilgi Formu, DEYDB DSM-IV Değerlendirme Ölçeği Öğretmen Formunun karşıt olma karşı gelme bozukluğu ve davranım bozukluğu alt ölçekleri ölçüt ölçek geçerliliği sinaması yapmak için kullanılarak

ÇSÖ-ÖF ile korelasyonları incelenmiştir. Pearson korelasyon analizi, söz konusu ölçeklerle ÇSÖ-ÖF'nin anlamlı düzeyde bağıntılı olduğunu göstermiştir (Tablo 1).

Tablo 2. ÇSÖ-ÖF'nin alt ölçekleri arasındaki ilişki

	1	2	3	4	5
1. Sözel saldırganlık	1.00				
2. Nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık	0.86	1.00			
3. Kışkırtılmış fiziksel saldırganlık	0.95	0.90	1.00		
4. Kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık	0.92	0.87	0.96	1.00	
5. Toplam saldırganlık puanı	0.96	0.90	0.96	0.91	1.00

Tablo 3. ÇSÖ-ÖF'den elde edilen puanların tanı grupları açısından t-testi sonuçları

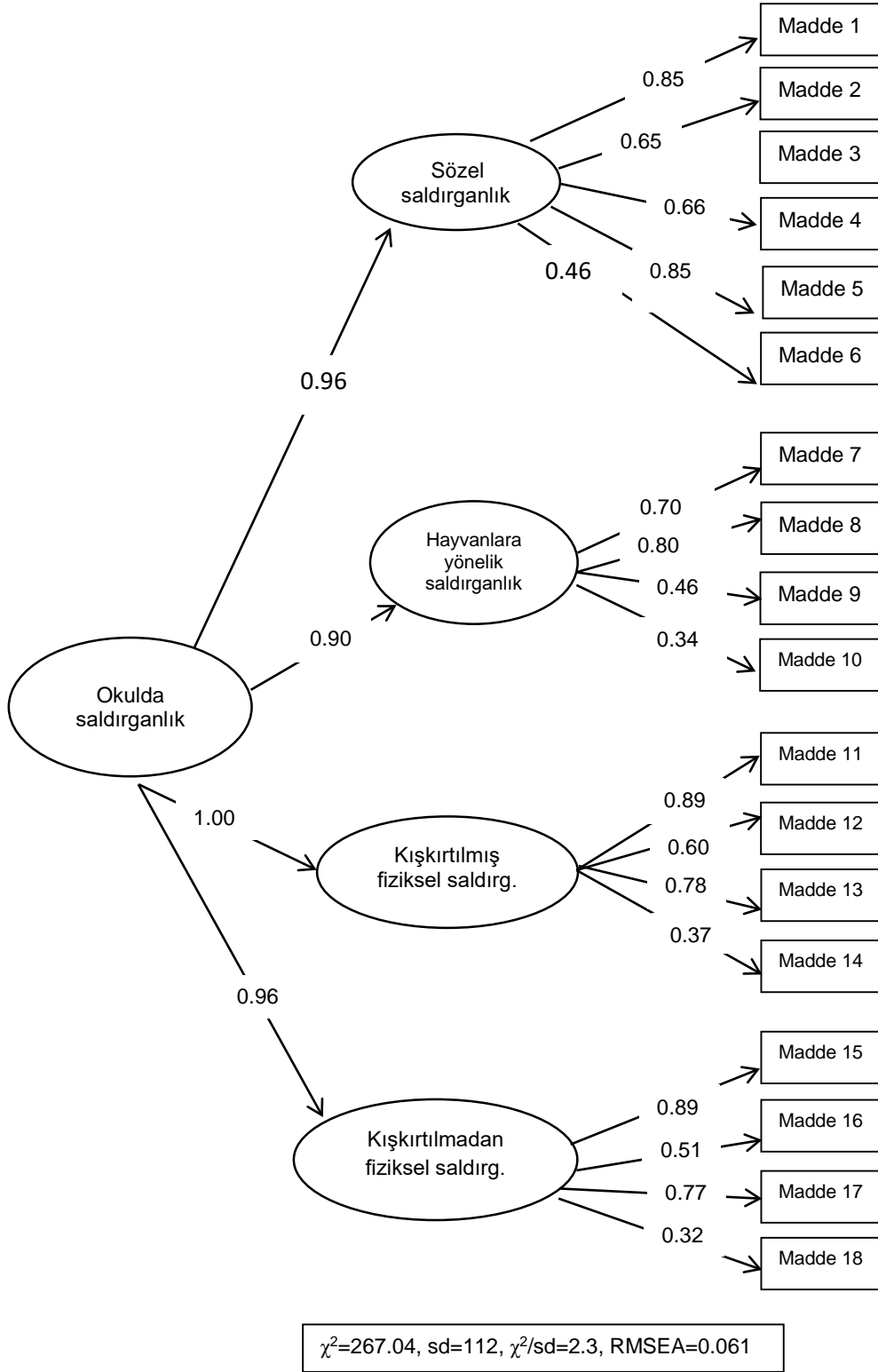
Değişken	DEHB Ort.±SS	DEHB-KOKGB Ort.±SS	DEHB-DB Ort.±SS	Kontrol Ort.±SS	F	p
Sözel saldırganlık	3.65±5.05	4.14±4.93	7.25±6.00	0.55±1.66	40.48	<0.001
Nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık	1.12±2.80	0.83±1.56	1.96±2.70	0.09±0.46	15.56	<0.001
Kışkırtılmış fiziksel saldırganlık	2.00±2.94	2.15±2.81	3.71±3.38	0.42±1.16	26.7	<0.001
Kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık	1.15±2.20	1.42±2.26	2.88±2.95	0.34±1.01	28.1	<0.001
Toplam öğretmen saldırganlık puanı	7.93±11.83	8.55±10.74	15.85±13.70	1.42±3.89	36.6	<0.001

DEHB: Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Bileşik Tip; KOKGB: Karşıt Olma Karşı Gelme Bozukluğu; Kontrol: Tanı konmamış grup; DB: Davranım Bozukluğu

Yapı geçerliliği: Yapı, kuramsal bir kavramdır. En geniş anlamda yapı geçerliliği, yapılar arasındaki ilişkileri sınamaktadır ve bu amaç için doğrulayıcı faktör analizi (DFA) kullanılmaktadır. ÇSÖ-ÖF'nin amacı doğrultusunda çalışıp çalışmadığını belirlemek için de DFA kullanılmıştır. DFA sonucunda ÇSÖ-ÖF'de 19, 20, 21, 22 ve 23. maddelerin dağılım göstermediği, öğretmenlerin 'silah kullanımı' alt ölçeğinin bu maddelere çoğunlukla 'hiçbir zaman' yanıtını verdikleri görülmüştür. Bu nedenle bu maddeler ölçekten çıkarılmış ve 18 madde ile LISREL 8.72 programı kullanılarak DFA yeniden yapılmıştır. DFA sonuçları ölçeğin dört faktörlü yapıyı doğruladığını göstermiştir. Buna göre sözel saldırganlık faktörü 6 maddeden (1, 2, 3, 4, 5, 6) nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık faktörü dört maddeden (7, 8, 9, 10), kışkırtılmış fiziksel saldırganlık faktörü 4 maddeden (11, 12, 13, 14) ve son olarak da kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık faktörünün de (15, 16, 17, 18) dört maddeden oluştuğu belirlenmiştir.

Uyum indeksi değerleri, model veri uyumunun iyi olduğuna işaret etmektedir ($\chi^2=267.04$, $sd=112$, $\chi^2/sd=2.3$, $RMSEA=0.061$, $CFI=0.99$, $NFI=0.98$, $AGFI=0.89$). Söz konusu ölçme modeline ilişkin temel parametreler ve DFA diyagramı Şekil 1'de verilmiştir. Örtük faktörler arasındaki yüksek korelasyon (Tablo 2) alt boyutların toplam puanlarının alınmasının anlamlı olduğunu; alt boyutların dört faktör altında kümelenmeler de, aslında ikinci düzeyde tek bir temel yapı altında toplandıklarına işaret etmektedir. DFA sonucu ÇSÖ-ÖF'nin yapı geçerliliğini desteklemektedir. Yapı geçerliliği için ek olarak tanı grupları arasında fark olup olmadığına da bakılmıştır. Gruplar arasında tek yönlü ANOVA sonucunda tanı gruplarının ÇSÖ-ÖF'den aldıkları puanlar arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür (Tablo 3). Post Hoc Bonferroni testi ile yapılan ikili karşılaştırmalarda sözel saldırganlık alt ölçeği için DEHB ve karşıt olma karşı gelme bozukluğu (KOKGB) grupları arasında anlamlı fark bulunmazken, DEHB davranım bozukluğu (DB) ve kontrol

Şekil 1. ÇSÖF maddelerine uygulanan doğrulayıcı faktör analizi diyagramı

grupları arasında anlamlı fark bulunmuştur ($F_{(3,471)}=40.48, p<0.01$); nesne ve hayvanlara

yönelik saldırganlık alt ölçeğinin ikili karşılaştırma sonuçları DEHB ile KOKGB tanı grupları

dışında, diğer tanı grupları arasında ÇSÖ-ÖF'den alınan puanlar arasında anlamlı fark bulunmuştur ($F_{(3,471)}=15.56$, $p<0.01$). Kışkırtılmış fiziksel saldırganlık alt ölçeğinden alınan puanlarda da benzer sonuç dikkati çekmiş, DEHB ve KOKGB tanı grupları dışında diğer tanı grupları arasında ÇSÖ-ÖF'den alınan puanlar arasında anlamlı fark bulunmuştur ($F_{(3,471)}=29.69$, $p<0.01$). Kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık alt ölçeği için DEHB ile kontrol ve DEHB ile KOKGB grupları arasında anlamlı fark saptanamazken, DEHB ile DB ve DB ile KOKGB grupları arasında anlamlı fark bulunmuştur

($F_{(3,471)}=28.1$, $p<0.01$). ÇSÖ-ÖF'den alınan toplam puanlar açısından durum değerlendirildiğinde, DEHB ile KOKGB tanı grupları arasında anlamlı fark saptanmamış, ancak diğer tanı grupları arasında anlamlı fark olduğu görülmüştür ($F_{(3,471)}=36.6$, $p<0.01$).

ÇSÖ-ÖF alt ölçekleri ve toplam puanlarının cinsiyet açısından yapılan karşılaştırmasına göre erkeklerin puan ortalamalarının kızlarınkine göre anlamlı şekilde yüksek olduğu saptanmıştır (Tablo 4).

Tablo 4. ÇSÖ-ÖF'den elde edilen puanların cinsiyet açısından t-testi sonuçları

Değişken	Erkekler Ort.±SS	Kızlar Ort.±SS	t	Sd	p
Sözel saldırganlık	5.17±5.84	2.81±4.36	4.56	240.95	<0.01
Nesne ve hayvanlara yönelik saldırganlık	1.40±2.59	0.63±1.44	4.00	333.88	<0.05
Kışkırtılmış fiziksel saldırganlık	2.80±3.26	1.20±2.20	5.89	269.41	<0.01
Kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık	2.06±2.73	0.75±1.76	5.93	282.70	<0.01
Toplam öğretmen saldırganlık puanı	11.46±13.31	5.41±8.94	5.05	271.25	<0.01

Genel olarak bulguların ilgili literatürü destekler nitelikte olması nedeniyle, söz konusu ölçümlerin yapı geçerliliğine ilişkin kanıt olarak sunulabileceği düşünülmektedir.

Güvenilirlik

Ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesi için ölçek maddelerinin iç tutarlılık katsayıları hem alt ölçeklere, hem de ölçeğin bütününe göre Cronbach alfa değerleri hesaplanmış; sözel saldırganlık alt ölçeği için 0.88; nesnelere ve hayvanlara yönelik saldırganlık için 0.71; kışkırtılmış fiziksel saldırganlık için 0.74; kışkırtılmadan gerçekleşen fiziksel saldırganlık için 0.69 olarak saptanmıştır. Ölçeğin tümü için Cronbach alfa değeri 0.93 olarak bulunmuştur. ÇSÖ-ÖF'nin güvenilirliği için Spearman Brown iki yarı test korelasyonu hesaplanmış, değerler birinci yarı için 0.90 (birinci yarı için maddeler: 1,2,3,4,5,6,7,8,9) ve ikinci yarı için maddeler: 10,11,12,13,14,15,16,17,18) ikinci yarı için 0.86 olarak hesaplanmıştır.

TARTIŞMA

Çocuğun gösterdiği saldırganlığı birçok ortamda gözleyerek çocuğun değerlendirilmesi hem eğitim alanında, hem de klinik alanda saldırganlığa

ilişkin yapılacak olası girişimlerin belirlenmesinde önemlidir. Bu nedenle ÇSÖ-ÖF'nin geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmış ve sonuçlar ÇSÖ-ÖF'nin Türkçe formunun oldukça iyi psikometrik özelliklere sahip olduğunu göstermiştir.

Psikometrik sonuçlar özetlenecek olursa, tanı grupları arasında yapılan ikili karşılaştırmalarda ÇSÖ-ÖF'den alınan puanların DEHB kontrol ve DB grupları arasında anlamlı fark olduğu ve beklenen şekilde DB grubunun ÇSÖ-ÖF'den aldığı puanların anlamlı biçimde yüksek olduğu saptanmıştır. Bu sonuç, ölçeğin saldırganlığın yoğunluğunu ölçmede oldukça duyarlı olduğunu göstermektedir. Ayrıca yapı geçerliği için de önemli bir kanıt oluşturmaktadır. Benzer ölçeklerle ÇSÖ-ÖF'nin korelasyon sonuçları incelendiğinde, 4-18 Yaş Çocuk ve Gençler için Öğretmen Bilgi Formu ile DEYDB DSM-IV Değerlendirme Ölçeği Öğretmen Formunun karşıt olma karşı gelme bozukluğu ve davranım bozukluğu alt ölçekleri arasında anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Ölçeğin güvenilirlik açısından, hem alt ölçeklerine, hem de bütününe göre yüksek iç tutarlılığa sahip olduğu saptanmıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, çalışmanın bulguları ÇSÖ-ÖF'nin faktör yapısı, ölçüt ölçeklerle ilişkisi ve iç tutarlılığını destekler niteliktedir.

Bu araştırmanın önemli bir yönü, ÇSÖ-ÖF'nin Türk kültüründe güvenilirlik ve geçerliliğini inceleyen ilk çalışma olmasıdır. ÇSÖ-ÖF Anne-Baba Formu ile birlikte kullanıldığında farklı ortamlarda

çocuğun saldırgan davranışlarının sıklığı, yönü ve yoğunluğunu değerlendirmede hem klinik, hem araştırma, hem de eğitim ortamında değerlendirmede kolaylık sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

1. Burger JM. Kişilik. İD Sarıoğlu (Çev.), İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2006.
2. Köknel Ö. Bireysel ve Toplumsal Şiddet. İstanbul: Altın Kitabevi, 1996.
3. Connolly A, Vance A. Psychosocial factors associated with parent and teacher reports of aggression in children and adolescents with attention deficit hyperactivity disorder. *Aust N Z J Psychiatry* 2010; 44:667-675.
4. Farrington DP. Childhood aggression and adult violence: Early precursors and later-life outcomes. The development and treatment of childhood aggression. Psychology Press, 1991.
5. Lewis CE, Robins LN, Rice J. Associations of alcoholism with anti-social personality in urban men. *J Nerv Ment Dis* 1985; 173:166-174.
6. Loeber R, Dishion T. Early predictors of male delinquency: A review. *Psychol Bull* 1983; 1(94):68-99.
7. Tremblay RE, Loeber R, Gagnon C, Charlebois P, Larivee S, LeBlanc M. Disruptive boys with stable and unstable high fighting behavior patterns during junior elementary school. *J Abnorm Child Psychol* 1991; 19(3):285-300.
8. Hogan AE. Cognitive functioning in children with oppositional defiant disorder and conduct disorder. *Handbook of Disruptive Behavior Disorders*. US: Springer, 1999, p.317-335.
9. Dervent F. Lise Öğrencilerinin Saldırganlık Düzeyleri ve Sportif Aktivitelere Katılımlarıyla İlişkisi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, 2007.
10. Deveci H, Karadağ R, Yılmaz F. İlköğretim öğrencilerinin şiddet algıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 2008; 24(24).
11. Turgut T, Lagace D, Izmir M, Dursun S. Assessment of violence and aggression in psychiatric settings: descriptive approaches. *Klinik Psikiyatrisi Bulteni* 2006; 16(3).
12. Alikasifoğlu M, Erginoz E, Ercan O, Uysal O, Kaymak DA, İlter O. Violent behaviour among Turkish high school students and correlates of physical fighting. *The European Journal of Public Health* 2004; 14(2):173-177.
13. Kapçı EG. İlköğretim öğrencilerinin zorbalığa maruz kalma türünün ve sıklığının depresyon, kaygı ve benlik saygısıyla ilişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi* 2004; 37(1):1-13.
14. Kepenekçi YK, Şakir Ç. Öğrenciler arası zorbalık. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi* 2003; s.236-253.
15. Baş AU, Kabasakal ZT. The prevalence of aggressive and violent behaviors among elementary school students. *İlköğretim Online* 2010; 9(1).
16. Coie JD, Dodge KA, Terry R, Wright V. The role of aggression in peer relations: An analysis of aggression episodes in boys' play groups. *Child Dev* 1991; 62(4):812-826.
17. Dodge KA, Coie JD. Social-information-processing factors in reactive and proactive aggression in children's peer groups. *J Pers Soc Psychol* 1987; 53(6):1146.
18. Anderson CA, Bushman BJ. Human aggression. *Ann Rev Psychol* 2002; p.53.
19. Bushman BJ, Anderson CA. Is it time to pull the plug on hostile versus instrumental aggression dichotomy? *Psychol Rev* 2001; 108(1):273.
20. Atkins MS, Stoff DM, Osborne ML, Brown K. Distinguishing instrumental and hostile aggression: does it make a difference? *J Abnorm Child Psychol* 1993; 21(4):355-365.
21. Connor DF, Glatt SJ, Lopez ID, Jackson D, Melloni RH. Psychopharmacology and aggression. I: A meta-analysis of stimulant effects on overt/covert aggression-related behaviors in ADHD. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 2002; 41(3):253-261.
22. Tremblay RE. The development of aggressive behaviour during childhood: What have we learned in the past century? *Int J Behav Dev* 2000; 24(2):129-141.
23. Bjorqvist K, Lagerspetz KMJ, Kaukiainen A. Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends regarding direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior* 1992; 18:117-127.
24. Crick NR, Grotpeter JK. Relational aggression, gender, and social-psychological adjustment. *Child Dev* 1995; 66(3):710-722.
25. Mitsis E, McKay KE, Schulz KP, Newcorn JH, Halperin JM. Parent-teacher concordance for DSM-IV attention-deficit/hyperactivity disorder in a clinic-referred sample. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 2000; 39(3):308-313.
26. Loeber R, Green SM, Lahey BB, Stouthamer-Loeber M. Optimal informants on childhood disruptive behaviors. *Development and Psychopathology* 1989; 1(4):317-337.

27. Loeber R, Green SM, Lahey BB, Stouthamer-Loeber M. Differences and similarities between children, mothers, and teachers as informants on disruptive child behavior. *J Abnorm Child Psychol* 1991; 19(1):75-95.
28. Halperin JM, McKay KE, Grayson RH, Newcorn JH. Reliability, validity, and preliminary normative data for the Children's Aggression Scale-Teacher. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 2003; 42(8):965-971.
29. Halperin JM, McKay Children's Aggression Scale: Professional Manual. Psychological Assessment Resources, 2008.
30. Ercan E, Ercan ES, Akyol Ardıç Ü, Uçar S. Çocuklar için Saldırganlık Ölçeği Anne-Baba Formu: Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Derg* 2016; 17(Ek sayı.1):69-76.
31. Achenbach TM. Integrative guide for the CBCL/4-18, YSR, and TRF profiles. Department of Psychiatry, University of Vermont, 1991.
32. Achenbach TM, Rescorla L. ASEBA School-Age Forms & Profiles. 2001.
33. Achenbach TM, Rescorla L. *Multicultural Understanding of Child and Adolescent Psychopathology: Implications for Mental Health Assessment*. Guilford Press, 2007
34. Erol N, Simsek Z. Mental health profiles of Turkey: Behavioral and emotional problems and competencies in Turkish children. *Mental Health Profiles of Turkey: A Preliminary Report*, 1997, p.12-33.
35. Erol N, Kılıç C, Ulusoy M, Keçeci M, Şimşek Z. *Türkiye Ruh Sağlığı Profili Raporu*. Ankara, 1991.
36. Turgay A. *Çocuk ve Ergenlerde Davranım Bozuklukları için DSM-IV'e Dayalı Tarama ve Değerlendirme Ölçeği (Yayınlanmamış ölçek)*. Toronto, Integrative Therapy Institute, 1991.
37. Ercan ES, Amado S, Somer O, Çıkoğlu S. Development of a test battery for the assessment of attention deficit hyperactivity disorder. *Turkish Journal of Child and Adolescent Mental Health* 2001; 8(3):132-144.